

تکریم مشاهیر و علمای آذربایجان؛ شاید وقتی دیگر...

تیرماه سالروز رحلت عبدالحسین امینی نجفی مشهور به علامه امینی صاحب کتاب گران سنگ الغدیر بود که روز گذشته سالروز رحلت این یار سفرکرده بود؛ که با برگزار نشدن کوچک‌ترین آیین خاصی درشان و منزلت این علامه بزرگ جهان، همچون سال‌های گذشته غریبانه سپری شد.

به گزارش **خبرگزاری فارس** از تبریز، 12 تیرماه سالروز رحلت عبدالحسین امینی نجفی مشهور به علامه امینی صاحب کتاب گران سنگ الغدیر بود که روز گذشته سالروز رحلت این یار سفرکرده بود؛ که با برگزار نشدن کوچک‌ترین آیین خاصی درشان و منزلت این علامه بزرگ جهان، همچون سال‌های گذشته غریبانه سپری شد. بنابراین، این مسئله بهانه‌ای شد تا در تحلیلی ضمن معرفی بخشی از تلاش‌ها و خدماتی که سه علامه‌های تبریزی برای ایران عزیز و جهان اسلام انجام داده‌اند، بپردازیم که به نظر می‌رسد؛ این روزها و در دهه‌های اخیر مورد غفلت قرار گرفته‌اند. با این اوصاف، با نگاهی تحلیلی می‌توان دریافت که آذربایجان و در رأس آن‌ها شهر تبریز از دیرباز به دلیل شرایط خاص فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و به‌ویژه جغرافیایی و طبیعی، به‌عنوان مهد تمدن فرهنگ، هنر و اندیشه و سرزمینی مهم و استراتژیک برای اهل فرهنگ، هنر، اندیشه، سیاحت و تجارت در اقصی نقاط جهان نام‌آشنای است و به‌بیان دیگر شهر تبریز در گذشته و امروزه در بسیاری از عرصه‌ها جزو شهر اولین‌های ایران بوده و هست، رنگین‌کمانی از این اولین‌ها را می‌توان به راه‌اندازی اولین چاپخانه، اولین خیابانی که در ایران دارای برق شد، اولین تئاتر، اولین نشریه، اولین بلدیه، اولین پستخانه، اولین خط انتقال پست، کتابخانه عمومی، ایستگاه آتش‌نشانی، انجمن شهر، مرکز پلیس، حمل‌ونقل ریلی عمومی (با اسب) و... اشاره نمود که هرکدام از این‌ها نمود بارز اقتدار شهر اولین‌ها را نشان می‌دهد. *** خادمان بی‌نام‌ونشان آذربایجانبه** دیگر سخن، ثبت ملی تبریز به‌عنوان نخستین پایتخت تشیع در جهان اسلام، ازجمله مهم‌ترین افتخارات آذربایجانی‌ها و در این خصوص تبریزی‌ها به حساب می‌آید که بی‌تردید در این راستا، نباید نقش برجسته علما و روحانیون آذربایجان را در تبیین و نهادینه کردن ابعاد مختلف مذهب تشیع در ایران و در این میان انتخاب شهر اولین‌ها به‌عنوان نخستین پایتخت تشیع در جهان اسلام، نادیده گرفت. با این وجود در ادامه، در گزارش و تحلیلی می‌خواهیم، به نقش سه علمای معاصر آذربایجان در تبیین، تثبیت و چگونگی ترویج و گسترش اسلام ناب، هدایتگری جامعه در فرهنگ‌سازی و نظام سازی، ایجاد امت واحده اسلامی، استکبارستیزی و استبداد زدایی، وقت‌شناسی و دشمن‌شناسی، مبارزه با فساد و ثروت‌اندوزی، عدالت‌خواهی، شهادت‌طلبی و صبر و مقاومت و ... بپردازیم که به نظر می‌رسد، این روزها و در دهه‌های اخیر، مورد بی‌مهری مسئولان و متولیان فرهنگی، اجتماعی و دینی این استان و حتی کشورمان قرار گرفته‌اند. برای اثبات این موضوع، کافی است، آیین نکوداشت، یادواره و مراسم سالروز درگذشت دهه اخیر، این علمای بزرگ آذربایجان را در سطح ایران و زادگاهشان مورد کنکاش و بررسی قرار دهید. نمونه بارز آن، 12 تیر سالروز درگذشت علامه امینی (صاحب الغدیر)، 24 آبان سالروز گرامیداشت علامه سید محمدحسین طباطبایی (صاحب تفسیر المیزان) و 25 آبان سالروز درگذشت علامه محمدتقی جعفری (فیلسوف شرق)، است که امسال نیز طبق سال‌های گذشته آیین سالروز رحلت این بزرگواران، غریبانه و بدون اجرای مراسمی خاصی درشان و منزلت این علمای عصر معاصر جهان اسلام سپری شد. *** داستان یک پلاک و چند پلان؛ تکریم و نکوداشت از مشاهیر و علمای آذربایجان** با این وجود، این خطه از نظر شعر، ادب، هنر، خطاطی، تاریخ، سیاست، فقه، تفسیر و فلسفه، مشاهیر، بزرگان و دانشمندان زیادی را در دامن گرم خود تربیت و پرورش و به جامعه تحویل داده که امروزه فقط نام آن‌ها بر سر در مکان‌ها یا خیابان‌های مختلف قرار می‌گیرند، ازجمله این مشاهیر و بزرگان عرفان، ادب و شعرا می‌توان به «رخشنده اعتصامی مشهور به پروین اعتصامی از شاعران بسیار نامی معاصر، حسن رشديه، مشهور به پدر فرهنگ جدید ایران، محسن هشتروندی، ریاضیدان معاصر، احمد کسروی، تاریخ‌نگار، زبان‌شناس و حقوق‌دان، حسین کاظم‌زاده ایران‌شهر، نویسنده، قطران تبریزی، شاعر پارسی‌گوی سده پنجم، خطیب تبریزی، عالم ادبیات عرب و نویسنده دیوان حماسه در سده پنجم و اوایل سده ششم، ملا قاسم انوار، عارف و شاعر سده نهم، ملا رجبعلی تبریزی، حکیم و عارف سده یازدهم، بدیع‌الزمان تبریزی خوش‌نویس و شاعر سده یازدهم و ...» اشاره کرد. *** تکریم و نکوداشت از مشاهیر و علمای آذربایجان؛ شاید وقتی دیگر** درواقع آنچه در این راستا مهم به نظر می‌رسد اینکه، اکثر مواقع و بعضی وقت‌ها مسئولان، متصدیان و تلاشگران فرهنگی، اجتماعی و دینی و به‌ویژه دستگاه‌های ذی‌ربط، دانسته یا ندانسته پشت به میراث گران‌قدر خویش می‌کنند و وجود این همه مفاخر، مشاهیر، بزرگان و دانشمندان در قید حیات و از دنیا رفته یک منطقه و سرزمین را به فراموشی می‌سپارند؟ نکته درخور تأمل دیگر اینکه، به‌طوری‌که در طول سال بارها می‌شود که دستگاه‌ها و سازمان‌های مختلف و به‌خصوص دانشگاه‌های آذربایجان شرقی، یادواره‌ها، همایش‌ها، کنگره‌ها و آیین‌های مختلفی را برای سایر مفاخر، مشاهیر، بزرگان و دانشمندان کشورمان ازجمله «حافظ، سعدی، مولوی، نظامی و ...» برگزار می‌کنند، ولی متأسفانه در برخی مواقع سال‌ها می‌گذارد، کمترین یادی از علما، مفاخر، مشاهیر و بزرگان منطقه خودمان داشته باشیم و به سخن دیگر به‌نوعی آن‌ها را فراموش می‌کنیم. *** شهر علامه‌های ایران کجاست؟ پا به پای سه علامه‌های تبریز** با این اوصاف و مقدمه، به سر موضوع اصلی خود برمی‌گردیم که شهر تبریز به خاطر وجود علمای بزرگی چون علامه طباطبایی (صاحب تفسیر المیزان)، علامه امینی (صاحب الغدیر) و علامه جعفری (فیلسوف شرق)، به شهر علامه‌ها هم مشهور است. از این رو، با توجه به رسالت خطیر حرفه‌ای که اصحاب رسانه در قبال جامعه دارند و دلیل محکم و قوی دیگر اینکه، شهر تبریز نیز به شهر علامه‌ها نیز مشهور است، وجود این سه علامه بزرگ جهان اسلام در این خطه را بهانه کردیم تا اینکه هم به رسالت و وظایف حرفه‌ای و اخلاقی خویش در این راستا عمل کرده باشیم و همچنین در تحلیلی به گوشه‌هایی از زندگی علمی و سلوک عملی علامه طباطبایی (ره)، علامه امینی و علامه جعفری نظری انداخته باشیم. *** در کلاس درس علامه امینی (ره)** شیخ عبدالحسین امینی معروف به علامه امینی (ره)، صاحب الغدیر در سال 1320 هـ. ق مطابق با 1281 هـ. ش در روستای (سردها) از توابع شهرستان سراب به دنیا آمد. اولین معلم علامه امینی رحمه الله پدر بزرگوارشان میرزا احمد امینی تبریزی بوده است. به عبارت دیگر، خاندان امینی، خاندانی اهل علم و فضل و تقوا، بینش و دارای سابقه در خدمات دینی بود. پدر علامه امینی حجت‌الاسلام حاج میرزا احمد امینی (متوفی 1370 هـ. ق)، خود از افاض و عالمان نامی و معروف منطقه بود. علامه امینی (ره)، با استعداد و نبوغ عجیبی که داشت از همان اوان کودکی مقدمات علوم را در مدارس تبریز بیاموخت اما چون نفس استعلا طلب وی در آموختن علم در محدوده آذربایجان قانع نشد، عاقبت از تبریز رخت بربست و راهی نجف اشرف گردید و در آنجا از محضر مراجع و اساتید بزرگ آن دیار ازجمله (سید ابوالحسن اصفهانی، میرزا حسین نائینی، شیخ عبدالکریم حائری، شیخ محمدحسین کمپانی اصفهان، سید محمد مولانا، سید مرتضی خسرشاهی، شیخ حسین، سید محمد فیروزآبادی و سید ابو تراب خوانساری)، کسب علم نمود تا به درجه اجتهاد رسید. *** سه علامه‌های تبریزی، در قالب، دیروز، امروز و فردای آذربایجانی‌ها** علامه امینی رحمه‌الله بیشتر عمر خود را صرف تدوین و نگارش کتاب الغدیر کرد. علامه‌ی امینی را غیر از الغدیر تألیفات ارزشمند دیگری است، از دیگر آثار این علمای بزرگ آذربایجان، می‌توان به کامل الزیارات، سیرتنا و سنتنا، سیره نبینا، اعلام الانام فی معرفة الملک، شهدای راه فضیلت، تفسیر سوره حمد، ثمرات الاسفار، رساله در علم درایه، رساله در نیت، ریاض الانس، راه و روش ما راه و روش پیامبر ماست و ... اشاره کرد؛ اما گل سر سبد تألیفات علامه حاصل زحمات 40 ساله و موجب شهرت ایشان در اقطار ممالک اسلامی، کتاب بی‌مانند الغدیر است که بالغ بر بیست جلد هست. به‌هرحال هریک از این آثار در نوع خود، علاوه بر پاسخ به سؤالات علمی، مشتمل بر نکات دقیق و ارزشمند تحقیقی هستند و برخی از زوایای تاریخ علمی و پژوهشی را روشن می‌سازند. علامه غیر از تألیف کتب، به خدمات دیگری نیز می‌پرداخت ازجمله کتابخانه (مکتبه الامام امیر المومنین العامه) در نجف از باقیات‌صالحات آن بزرگوار بوده و از نظر کیفیت در شمار بارزترین کتابخانه‌های علمی دنیای اسلام است. یکی از کارهای مهم علامه امینی احداث کتابخانه بزرگی در نجف اشرف است. علامه امینی در علوم اسلامی مانند تفسیر، حدیث درایه و علم رجال استاد و متبحر بی‌مانند و به‌خصوص در علم فقه و تاریخ‌گویی سبقت را از همه محققان در ربود. علامه امینی (ره)، برای گردآوری مطالب الغدیر سفرهای پژوهشی بسیار کرد در سرزمین‌ها و شهرها، کعبه آمالش کتابخانه‌های عمومی و شخصی بود این سفرها پربار عموماً به مطالعه و استنتاج و تهیه مأخذ و ملاقات با استادان می‌گذشت. ازجمله شهرهایی که وی به این هدف به آن‌ها سفر کرد، می‌توان: حیدرآباد، دکن، علیگره، لکنهو، کانپور، جلالی (در هند)، رامپور، فوعه، معره، قاهره (در مصر)، حلب، نبل و دمشق (در سوریه) را بر شمرد، عشق به خاندان عترت چنان سراسر وجودش را فرا گرفته بود که

ساعتها مطالعه در مخزن کتاب‌های خطی و دست یافتن به گهرهای گران‌بهای نبوی را بر خویشستن خویش هموار ساخته هرگز احساس خستگی نمی‌نمود. با این اوصاف، به دنبال یک‌عمر فعالیت علمی و فرهنگی بابرکت کم‌کم قوای بدنی علامه بزرگوار امینی رو به ضعف نهاد. در سال‌های پایان زندگی دچار کسالت و ناراحتی جسمی شدند و در نهایت به دنبال شدت یافتن کسالت در روز 28 ربیع‌الثانی 1390 (برابر با 12 تیرماه 1349) به هنگام اذان ظهر دعوت حق را لبیک گفتند. *** در تراز خط علامه طباطبایی (ره)** با این اوصاف، 24 آبان ماه هرسال یادآور یکی از روزهای بزرگ و مهم تاریخی این سرزمین و به عبارت دیگر سالروز درگذشت یکی از علمای بزرگ این خطه، یعنی نویسنده تفسیر المیزان، علامه طباطبایی (ره) است. باین‌وجود، سید محمدحسین طباطبایی، فرزند سید محمد، نوه سید محمدحسین مشهور به علامه طباطبایی، در سال 1281 ش. در تبریز متولد شد. در پنج‌سالگی مادر و در 9 سالگی پدر را از دست داد. سید محمدحسین به مدت شش سال از سال 1290 تا 1296 قرآن و آثاری چون گلستان، بوستان را فراگرفت. علاوه بر این زیر نظر میرزاعلی نقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی پرداخت. پس از طی تحصیلات ابتدایی در سال 1297 به مدرسه طالبیه تبریز وارد و مشغول فراگیری ادبیات عرب و علوم نقلی و فقه و اصول دانش‌های مختلف اسلامی شد. ایشان در سال 1304 به همراه برادر برای تکمیل علوم حوزوی به نجف اشرف عزیمت کرد و ده سال تمام در نجف اشرف به تحصیل علوم دینی و کمالات اخلاقی و معنوی مشغول شد. *** سکناسی که سه علامه‌ها را جهانی کرد** علامه طباطبایی (ره)، در راستای فعالیت‌ها و نشست‌های علمی خود با هنری کربن شیعه شناس مشهور دانشگاه کوربن جلسات و گفتگوهای بسیاری داشت که این مصاحبه‌ها به زبان فارسی، عربی و فرانسه و با عنوان «مکتب تشیع» چاپ گردیده است. این عالم بزرگ آذربایجان، همچنین در خط نستعلیق و شکسته، استاد و در شعر نیز توانا و متبحر بود. ایشان در طول حیات گوهر بار خود آثار ارزشمند و متعددی به عربی و فارسی تألیف کردند. علامه طباطبایی (ره)، در حوزه نجف، فقه، اصول، فلسفه، ریاضیات و عرفان را از محضر استادانی چون آیت‌الله شیخ محمدحسین اصفهانی، آیت‌الله نائینی، آیت‌الله کوه کمری، آیت‌الله بادکوبه‌ای، آیت‌الله سید ابوالقاسم خوانساری و آیت‌الله قاضی فراگرفت و به مقام اجتهاد نائل گردید. علامه طباطبایی در سال 1314 در اثر سختی وضع معاش ناگزیر به زادگاه خود تبریز بازگشت و مدت ده سال به زراعت و کشاورزی مشغول شد و از تدریس و تفکر علمی جز به مقداری ناچیز بازماند. ایشان در سال 1325 از تبریز به قم مهاجرت کرد و در آنجا به تدریس و تألیف و فعالیت‌های علمی پرداخت و شاگردان بسیاری پرورش داد. علامه طباطبایی (ره)، دو اثر شاخص دارد که بیشتر از سایر آثار وی مورد توجه اساتید، محققان و سایر اقشار مختلف مردم قرار گرفته است. یکی از این آثار، تفسیر المیزان است که در 20 جلد و طی 20 سال به زبان عربی تألیف شده است. در این تفسیر، از روش «تفسیر قرآن به قرآن» استفاده شده است و علاوه بر تفسیر آیات و بحث‌های لغوی در بخش‌هایی جداگانه با توجه به موضوع آیات مباحث روایی، تاریخی، کلامی، فلسفی و اجتماعی نیز دارد. اثر مهم دیگر او اصول فلسفه و روش رئالیسم است. این کتاب شامل 14 مقاله فلسفی است که طی دهه‌های 20 و 30 شمسی تألیف شده و توسط مرتضی مطهری و با رویکرد فلسفه تطبیقی شرح داده شده است. این کتاب نخستین و یکی از مهم‌ترین کتاب‌هایی است که به بررسی مباحث فلسفی، با توجه به رویکردهای حکمت فلسفی اسلامی و فلسفه جدید غربی پرداخته است. *** در تراز خط علامه جعفری (ره)** استاد علامه محمدتقی جعفری رحمه‌الله در مردادماه سال 1304 در تبریز، دیده به جهان گشود که از او آثار متعددی برجای مانده است. ترجمه و تفسیر نهج‌البلاغه و تفسیر و نقد و تحلیل مثنوی مولوی دو نمونه از آثار ارزشمند اوست. محمدتقی در 15 سالگی و در سال 1319 ش. برای ادامه تحصیل، تبریز را به مقصد تهران ترک می‌کند. علامه جعفری در سال 1323 با هجرت به حوزه علمیه قم، اتمام دوره سطح را پی گرفت و در آنجا مدت یک سال به ادامه تحصیلات خود پرداخت. وی در تهران و قم از محضر فقها و حکمایی چون (میرزا مهدی آشتیانی، شیخ محمدرضا تنکابنی و عارف دانا سرشت میرزا محمدتقی زرگر تبریزی)، بهره‌هایی شایان گرفت. استاد محمدتقی جعفری پس از یک سال اقامت در قم، خبر فوت مادر را دریافت کرده، به تبریز بازمی‌گردد و در سال 1325، به اصرار آیت‌الله میرزا فتح شهیدی رهسپار نجف اشرف می‌شود. با تشریف به حریم حضرت امیر مؤمنان علیه‌السلام و پیوستن به حوزه علمیه نجف، دوران بلوغ و شکوفایی علمی و معنوی استاد آغاز می‌گردد. حضور 11 ساله محمدتقی جعفری در دانشگاه دینی بزرگ نجف اشرف که آکنده از اساتیدی بسیار ممتاز و صاحب‌نظر همچون (سید ابوالقاسم خویی، سید محسن حکیم، شیخ کاظم شیرازی، سید عبدالهادی شیرازی، سید جمال‌الدین گلپایگانی، شیخ مرتضی طالقانی و ...) بود، تأثیر قاطعانه‌ای در شکل‌گیری شخصیت علمی و عملی او داشت، به گونه‌ای که در سن 23 سالگی (سال 1366 ق)، موفق به اخذ درجه اجتهاد از شیخ کاظم شیرازی شد. *** سه علامه‌ها، همچنان چشم‌انتظار تبریزی‌ها** گسترده‌ی مطالعات و دانش‌اندوزی‌های بسیار علامه جعفری، موجب تنوع آثار و نوشته‌های او شد. ایشان در عرصه‌هایی چون هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی، مباحث کلامی و عرفان، فلسفه حقوق، هنر و زیبایی، شرح نهج‌البلاغه، تفسیر و نقد مثنوی، فلسفه تاریخ و تمدن‌شناسی، مبانی اندیشه سیاسی اسلام، شناخت خیام و نظامی و حافظ قلم زد و آثار گوناگونی از خود بر جای نهاد. آنچه در همه این آثار به چشم می‌خورد، نگاه جدید او به مسائل بشری است. در همه این آثار، مباحث انسان‌شناسی بیش‌تر جلب‌توجه می‌کند، به‌طوری‌که آن را می‌توان هدف فکر و رسالت قلم وی دانست. اگر او را بزرگ‌ترین متفکر انسان‌شناس جامعه خود بنامیم، سخنی به‌گراف نگفته‌ایم. استاد جعفری حدود 50 سال به تعلیم و تربیت جامعه اشتغال داشت. در این مدت طولانی بسیاری از پژوهشگران حوزه و دانشگاه از دروس ایشان استفاده کرده و نکته‌ها آموختند که از جمله می‌توان به دکتر «عبدالحکیم گواهی»، دکتر «عبدالله نصری» حجت‌الاسلام دکتر «محمد مهدی گرجیان» اشاره کرد. باین‌وجود، استاد جعفری پس از 73 سال عمر و تلاش شبانه‌روزی، سرانجام در 25 آبان 1377 ش به ملکوت اعلی پیوست. در حال، 25 آبان یادآور روزی است که آفتاب حیات بزرگ‌مردی از کاروان حکمت و معرفت، دین‌پژوه فرزانه، فیلسوف و فقیه برجسته معاصر علامه جعفری که از چهره‌های ماندگار تاریخ حکمت دینی در جهان اسلام است، غروب کرد. *** علما و مشاهیر، چشم‌وچراغ یک ملت و سرزمین** به‌رحال آنچه در این خصوص مهم است این است که این حق مسلم نسل امروز، فردا و فرداهای این سرزمین است که با سبک زندگی، سیره و آثار مفخر، مشاهیر، بزرگان و دانشمندان در قید حیات و از دنیا رفته منطقه خویش آشنا شوند و از این‌رو، به خاطر مسئولیت، رسالت و وظایف حرفه‌ای و اخلاقی خویش در تحلیل و گزارش‌های بعدی، به سبک، سیره و آثار سایر مفخر، مشاهیر، بزرگان و دانشمندان منطقه آذربایجان و در رأس آن‌ها شهر تبریز خواهیم پرداخت، چراکه تکریم و نکوداشت علما، مفخر، بزرگان و شخصیت‌های علمی، ادبی و دینی در هر ملت و سرزمینی وظیفه تمامی اقشار مختلف جامعه است. *** آذربایجان سرزمین ناشناخته‌های سرمایه‌های بزرگ جهان اسلام**؛ سوی دیگر، درباره این علمای بزرگ درس اخلاق، مفسر، فیلسوف، مشکلم، فقیه، عارف و اسلام‌شناس بزرگ هر چه بگوییم، کم گفته‌ایم؛ به‌طوری‌که اگر دفتر خاطرات تک‌تک این علما را بازکنیم، لحظه‌به‌لحظه زندگی آنان برای نسل امروز و فردای من و شما، درس زندگی، سعادت و نیک بختی و به‌خصوص راه کمال برای رسیدن به حقیقت است. در حقیقت، این علما سرمایه‌های بزرگ جهان اسلام و به‌ویژه کشورمان بودند و اگر امروز شهر تبریز، در بسیاری از عرصه‌ها به‌عنوان شهر اولین‌ها در ایران مطرح است، بیشتر به خاطر وجود همین شخصیت‌های بزرگ بوده است؛ و از این‌رو، در حال حاضر که کشورمان و به‌ویژه نسل جوان، آماج هجوم‌های گسترده فرهنگی غرب و نرم دشمنان قرار گرفته، زنده نگه‌داشتن یاد و نام این علما، گام نهادن در مسیر حرکت و راه آن‌هاست و با برگزاری گرامیداشت سالگرد رحلت، آیین‌ها و یادآورهای مختلف و از جمله برپایی هر چه باشکوه‌تر مراسم‌های سالگرد رحلت، قدمی هرچند کوچک برای معرفی و شناساندن راه و آرمان‌های این علما برای آشنایی نسل برداشت. *** نگارنده: موسی**

کاظم‌زاده